

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETINING PEDAGOGIKA INSTITUTI

PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA TEXNOLOGIK TA'LIM KAFEDRASI

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM MAZMUNINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

MUAMMO VA YECHIMLAR

RESPUBLIKA ILMIIY-NAZARIY ANJUMANI
2022-YIL, 25-APREL

XII asrning ikkinchi yarmi va XIV asr birinchi yarmi oraligida movarounnahr va xurosonda yaratilgan didaktik asarlardagi madaniyat, maktab va pedagogik qarashlar. (G.V. Izbuллаeva)	693
Jaloliddin rumiy va alisher navoiy tasavvufiy qarashlarining mushtarakligi. (B.V. O'razov)	698
Абдулвахобхўжа ўғли пошшоҳўжанинг педагогик таълимотидан фойдаланиш имкониятлари. (A.H. Нусратов)	702
Мир бобо нақшбандийнинг "миръотус солиқийн" асарида қалбнинг тавсифи. (A.Ш.Ражабов)	707
Struktur-semiotik tahlilda ijodkor va qahramon masalasi. (R.A. Saidova)	710
Фольклорнинг этнопедагогик ва лексик изоҳи ҳамда мазмун-моҳияти. (M.H. Қодирова).....	714
Ta'lim jarayonida didaktik vositalarning o'рни va ahamiyati. (Sh.O. Aripov, Jurayeva Sh.I.)	719
Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning xalq topishmoqlariga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish. (Axmedova D.B., D.Nuritdinova)	721
Русско-туземные школы в туркестанском генерал-губернаторстве (по материалам ревизии сенатора к.к.палена. 1908-1909гг.). (H.B. Махмудова)	724
Zamonaviy sharoitda oliy o'quv yurti o'quv jarayoni haqidagi didaktik bilimlarning konseptual asosi. (O'.U.Qurbonova)	729
Kaykovusning «qobusnoma» asarida fuqarolik tarbiyasi talqini. (L.S. Elibayeva)	733
Temur tuzuklari tamoyillari asosida talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash. (V.T. Samadov)	739
Ta'limda didaktik asarlardan foydalanish imkoniyatlari. (O.F. Hamrayeva)	741
Oilada farzand tarbiyasida gender xususiyatlarining o'рни. (G.X. Axmatova)	744
Ajdodlar merosi – ma'naviy- axloqiy tarbiyaning asosi. (D.H. Nurova)	751
Talabalarda do'stlik munosabatlarni mustahkamlashda didaktik asarlarning o'рни (kaykovusning qobusnoma asari misolida). (Sh.Toyirova, Sh.Nurova).....	753
Darsliklarda bilish muammolari. (Z.L.Umurov)	755

ZAMONAVIY SHAROITDA OLIY O'QUV YURTI O'QUV JARAYONI HAQIDAGI DIDAKTIK BILIMLARNING KONSEPTUAL ASOSI

O'.U.Qurbonova

Buxoro davlat universiteti katta o'qituvchisi

Oliy ta'limda yuz berayotgan o'zgarishlarni tahlil qilish jarayonida bir guruh olimlar sotsiologlar, faylasuflar, iqtisodchilar ushbu o'zgarishlarning ijtimoiy-madaniy mohiyati, obyektiv xususiyati, iqtisodiyotning rivojlanishi, mehnat bozori, bandlik shakllari va turlari, axborotlashtirish va globallashtirish masalalariga e'tibor qaratishadi. Pedagogikaning qator sohalari singari oliy o'quv yurtida o'qitish nazariyasi va amaliyoti Oliy ta'limning hozirgi va kelajakdagi ta'lim jarayonining o'zgarishlarini prognoz qilish va bosqichma-bosqich ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqishni talab etadi. Zamonaviylik ijtimoiy o'zgarishlarning tabiati, ularning betartibliigi, qat'iy determinizmning (lot. determino – aniqlayman, barcha hodisalarning o'zaro ob'ektiv qonuniy aloqadorligi va sababiy bog'lanishi to'g'risidagi falsafiy ta'limot) yo'qligi, zamonaviy jamiyatda bo'layotgan jarayonlarning tartibsizligi bilan tavsiflanadi. Ushbu turdagi o'zgarishlarni o'rganish rivojlanish zaruratini shakllantiradi.

Tizimdagi o'zgarishlar rivojlanishining turli variantlarini iloji boricha aniqroq diagnostika qilish va shu asosida oliy ta'limda o'quv jarayonining mavjud modellaridan kelajakda samarali bo'ladigan yangi modellariga o'tish imkonini beradi.

Iqtisodiyot va menejmentda keng qo'llaniladigan dasturli modellashtirish pedagogik bashorat qilishning uslubiy vositasiga aylanishi mumkin. Dasturli modellashtirish - bu strategik boshqaruv yoki strategik tahlilning eng samarali tizimli vositalaridan biri. Ta'lim sohasida bu usul kelajakdagi ob'ekt, tizim yoki jarayon haqida eng aniq batafsil tasavvurni yaratishga qaratilgan bo'lib, undan ta'lim strategiyasining boshqa barcha tarkibiy qismlari ishlab chiqiladi. Dasturli modellashtirish uslubining asosiy vazifasi - bu o'quv jarayonini rivojlantirishning mumkin bo'lgan variantlari to'g'risida umumiy tushunchani ishlab chiqish, bu esa universitetlarga dasturni oqilona tanlash va ularning asosiy strategik maqsadiga erishish uchun birgalikda harakat qilish imkonini beradi.

Ilm-fanning konseptual asosi tadqiqot predmeti haqidagi faktlarni umumlashtirish, tahlil qilishdan iborat bo'ladi. Bunda yetakchi

tushunchalar muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, nafaqat tushunchalarni shakllantirish, balki insonning aqliy faoliyati vositalarini takomillashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tushunchalar tizimi pedagogik voqelikning faol ko'rinishidir. Rasmiy mantiq nuqtai nazaridan, u o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan dastlabki natija vazifasini bajaradi. Ikkala tizimning o'zaro aloqadorligi fanning o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanish yo'liga mos keladigan konseptual tizim, vazifa va munosabatlar dinamikasidagi empirik va nazariy elementlar fan mantig'ini tashkil qiladi.

Didaktika ilmiy sohasining o'ziga xosligi didaktik bilimlarning o'ziga xos xususiyati bilan bevosita bog'liq. I.I.Logvinov didaktik bilimlarning tabiati uni vujudga keltirgan faoliyat turiga qarab belgilanadi, deb hisoblaydi. Insonning barcha faoliyatini shartli ravishda amaliy, ma'naviy-amaliy va tadqiqotlarga bo'lish mumkin. Bu bo'linishga muvofiq, barcha bilimlar uchta komponentga ajratiladi: amaliy, ma'naviy-amaliy va nazariy bilimlar. Didaktika sohasining o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun didaktik bilim qanday bilim turiga mansubligini aniqlash kerak. I.I.Logvinov "ma'lum bir bilim shaklining tabiatini inson faoliyati butun olamini alohida tarkibiy qismlarga ajratish, ulardan bu bilim mahsuli bo'lgan faoliyatni ajratish orqali aniqlash mumkin" degan qarashni ilgari suradi. Ya'ni, yuqoridagi bilim tipologiyasiga asoslanib, olim didaktik bilimlar ma'naviy va amaliy xususiyatga ko'proq mos kelishini ta'kidlaydi va bu uning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Bu xulosa quyidagilarga asoslanadi:

1. Didaktik bilimlarning manbai - o'qitishning bevosita amaliyoti.

2. Didaktik bilimlarni uzatishning eng muhim vositalaridan biri bu ijtimoiy-psixologik stereotiplarga, axloqiy va estetik his-tuyg'ularga va qisman mantiqiy dalillarga murojaat qiladigan e'tiqodni tashkil etadi.

3. Didaktik matnlarning xarakterli xususiyatlari modal grammatik shakllardir ("ma'lum bir fan uchun yetakchi bilim dasturi batafsil ishlab chiqilishi kerak", "fanning mohiyatini ta'minlash usullarini topishi kerak", "darsning ichki mantig'ini qurish kerak" va h.k.), inson imkoniyatlari va ehtiyojlarining kombinatsiyasi ("talabning his-tuyg'ulari" va "ko'nikmalari" ning maqsadga muvofiqligiga e'tibor qaratish kerak) va h.k., xulq-atvorning umumlashtirilgan modellarini namoyish qilish biz ularni dasturda qanday aks ettirishini misol bilan ko'rsatamiz ...", "qanday bo'lishi mumkinligiga misol ...", "masalan, ko'rib chiqing ..."). va hokazo), tamoyillar (qonunlar o'rniga), bilimlarni ifodalashning konseptual vositalaridan emas, balki vizual-majoziy

vositalardan foydalanish ("yuqori darajadagi qiyinchilikda o'rganish", "xabardorlik ilmiy tushunchalar orqali erishiladi").

Didaktika lingvistik doirasining murakkabligi va xilma-xilligi ko'plab tadqiqotchilar tomonidan tadqiq qilinadi, shuningdek, u tadqiqot mavzusining murakkabligi va ko'p o'lchovliligiga bog'liq. Didaktika falsafiy toifalar ("umumiy va individual", "mohiyat va hodisa", "qarama-qarshilik") bilan rivojlanadi.

Oliy ta'lim didaktikasida ilmiy tadqiqotlarning istiqbolli yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy-madaniy omillar didaktik prognozlash metodologiyasini ishlab chiqishni faollashtiradi. Bunday sharoitda tadqiqot strategiyasi sifatida dasturli modellashtirishning ahamiyati kuchayadi. Qisqa vaqt ichida oliy o'quv yurti ta'lim jarayoni didaktik bilimlar uchun tegishli bo'lgan tadqiqot mavzularini aniqlashga imkon beradi:

- oliy ta'limda o'qitishga texnologik yondashuv;
- zamonaviy sharoitda oliy ta'limda o'qitish tamoyillari mazmunining o'zgarishi;
- "o'quv maqsadi" didaktik toifalarini aniqlashtirish;
- o'quv jarayoni sub'ektlari muammosi kengayishi va ular o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtirish mexanizmlari;
- oliy ta'lim o'quv jarayonida o'qitish vazifalarini o'zgartirish, talabalarning mustaqil ishini tashkil etish;
- oliy ta'limda kompetentsiyaviy yondashuv.

Oliy o'quv yurtidagi o'quv jarayoni haqidagi didaktik bilimlarni pedagogik bilimlarning tegishli sohalarini - umumiy didaktika, kasb-hunar ta'limi metodikasi, oliy maktab pedagogikasi bilan birlikda rivojlanadigan va boshqa fanlar bilan fanlararo integratsiyalashgan murakkab ilmiy yo'nalish deb hisoblash mumkin. Bugungi kunda fanlararo aloqadorlik nafaqat fanlarni birlashtirish orqali, balki tabiiy, texnik va ijtimoiy fanlar o'rtasida konseptual sxema va usullar almashinuvi orqali ham ta'minlanmoqda. Bu fakt tadqiqot standartlarining konvergentsiyasi mavjud bo'lgan vaziyatni yaratadi. Hozirgi tendensiyani "fan paradigmasining o'zgarishi" deb belgilab, G.Yu.Belyaevning ta'kidlashicha, "gumanitar bilimlar tabiatshunoslik bilimlarini qamrab oladi, shu bilan birga tabiatshunoslik bilimlarining kuchli ta'siri ostida sezilarli darajada o'zgaradi.

Istiqbolli yo'nalishlar oliy ta'lim didaktikasining uslubiy yo'nalishlarini o'zgartirishni nazarda tutadi. Bu sharoitda oliy o'quv yurti ta'lim jarayoni haqidagi didaktik bilimlarni rivojlantirishda uzluksizlik yo'qolish xavfi kuchayadi. Oliy ta'limda o'qitish haqidagi

yangi ilmiy bilimlarni oliy maktab didaktikasi yutuqlari yegallashi kerak. Didaktik bilimlarning o'zgarishi ushbu muammolarni hal qilish mexanizmini izlashi lozim.

Oliy o'quv yurtlarida o'qitish amaliyotini diversifikatsiya qilish (elektron o'qitish, masofadan o'qitish va boshqalar) o'quv jarayonining yangi ko'rinishlarining paydo bo'lishiga olib keladi hamda didaktik tadqiqotlar tizimini kengaytiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 11-iyuldagi PQ-4391-son qaroriga muvofiq bir necha oliy o'quv yurtlariga sinov-tajriba tariqasida moliyaviy mustaqillik berildi va tajriba o'zining ijobiy samarasini berdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining kuni-kecha qabul qilingan "Oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish to'g'risida" gi 60-sonli va "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 61-sonli qarorlari asosida oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish orqali ularni rivojlantirish va samarali boshqarish uchun dolzarb vazifalar qo'yildi va yangidan-yangi imkoniyatlar ochdi. Ta'lim xizmatlari bozorida yangi bakalavriat ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklariga talab yuqoriligini inobatga olib, yangi yo'nalishlar ochilishi hamda aholiga ta'lim xizmatlarini taklif qilish borasidagi mustaqillik oliy ta'lim muassasasining nufuzini ko'tarilib borishiga hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 60-sonli "Oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish to'g'risida" gi Qarori . <https://lex.uz/docs/5841063>

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 61-sonli "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/5841214>

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 11-iyuldagi PQ-4391-son qaroriga qarori. [lex.uzhttps://lex.uz/docs/-4415478](https://lex.uz/docs/-4415478)

4.Беляев Г.Ю. Наука о воспитании в парадигме науки: ритмы эволюции и алгоритмы сдвига// Проблемы современного образования, 2010, № 3 с. 22-35

5.Логвинов И.И. Дидактика: история и современные проблемы. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. – 205 с.

6.Логвинов И.И. Основы дидактики: учебно-методическое пособие. – М.: МПСИ, 2005. – 144 с.